

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ULUSLARARASI DİNÎ MÛSİKÎ SEMPOZYUMU

**FROM PAST TO PRESENT INTERNATIONAL RELIGIOUS MUSIC
SYMPOSIUM**

03-04 KASIM 2017 • AMASYA

BİLDİRİLER KİTABI

Bu sempozyum T. C. Amasya Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir.

AMASYA • 2017

OSMANLI MAARİFİ'NDE DİNİ MUSİKİ

Erhan ÖZDEN*

Özet

Osmanlı'da mûsikî eğitimi, başta Enderûn olmak üzere Mehter, Mevlevîhâneler ve Musika-i Hümâyün gibi kurumlarda verilmekteydi. Tanzimat'tan sonra bu kurumlar arasına maârife bağlı okulların da girdiği görülmektedir. Sıbyan mektepleri, rüşdiye, idâdî, sultânî ve yüksek öğrenim mektepleri XIX. asrın sonlarına doğru mûsikî eğitimi vermeye başlamıştır. Yeni eğitim sisteminde yetişen mûsikî muallimleri meşk sistemine dayalı müzik öğrenimini artık çağın gerektirdiği plan, program ve imtihan düzenine göre vermektedirler. Bunun sonucunda yeni ders araç gereçleri, kaynaklar ve öğretim modelleri ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Osmanlı Maârif Teşkilatında dini mûsikî derslerini incelemek ve dini mûsikî eğitiminin özetini sunmaktır. Tanzimat'ın ilanından sonra değişmeye başlayan eğitim anlayışında mûsikî derslerine eskisinden daha çok önem verilmektedir. Bu döneme ait ulaşabildiğimiz arşiv belgeleri dönemin mûsikî eğitimi hakkında önemli bilgiler içermektedir. Bu belgeler ışığında, ders programlarını da içeren bilgilerden yola çıkarak Osmanlı Maârifî'nde dini mûsikînin serüvenini aktarmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Maârifî, Dini Mûsikî, Mevlevihane, Medrese.

Religious Music in The Ottoman Education

Abstract

Musical education in the Ottoman Empire was given mainly to institutions like Enderûn, Mehter, Mevlevîhâneler and Musika-i Hümâyün. After Tanzimat, it is seen that among these institutions, nationally educated schools also entered. Kindergartens, secondary schools, high schools, colleges and higher education institutions XIX. began to give music education towards the end of the century. The music teachers who grow up in the new education system give their music education based on the system of the meşk according to the plan, program and exam order which is now required. As a result, new lesson equipments, resources and teaching models emerged.

The purpose of this study is to examine the religious music lessons in the Ottoman National Education Organization and present a summary of religious music education. The understanding of modern education, which has begun to be seen after Tanzimat's announcement, gives more importance to music lessons than the old ones. Archival documents of this period give important information about the period of music education. In the light of these documents, we will try to convey the adventure of religious music in the Ottoman Empire from the information including the course schedules.

Keywords: Ottoman National Education, Religious Music, Lodge Used by Mevlevi Dervishes, Madrasa,

Giriş

Sultân Abdülmecid Hân'ın (1839-1861) 1839 yılında Tanzimât'ı ilân etmesiyle beraber Osmanlı Devleti yeni bir döneme girmiş ve batılı anlamda çeşitli reformlar gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu reformların en önemlisi eğitim ve öğretim alanlarında olmuştur. Modern Batı dünyasının yöntem ve metotlarının esas alındığı bu eğitim sistemi günümüz eğitim modelinin bir nevi temelini oluşturmaktadır. Tanzimât'la beraber açılan yeni okullar Osmanlı'da uzunca bir süre hâkim olan medrese eğitimine paralel olarak Anadolu'nun merkezi şehir ve kasabalarına dağılmaya başlamıştır. Artık öğrenciler sıbyan mekteplerini bitirdikten sonra rüşdiye, idâdî ve sonrasında mülkiye mekteplerinde öğrenim görmeye devam etmektedirler. Gerçekleştirilen tüm köklü reformlarda olduğu gibi Selçuklu'dan bu yana devam eden medrese eğitiminden modern anlamdaki okullara geçiş

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, erhan_ozden25@hotmail.com.

sürecinin çeşitli sıkıntılar doğurduğu muhakkaktır. Açılan yeni okulların yanında medreseler de varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ağırlıklı olarak din eğitiminin verildiği medreseler, Osmanlı'nın sonuna kadar varlığını korumuştur.

Medreselerde Müsiki Eğitimi

Beş asır boyunca Osmanlı eğitim sistemini oluşturan medreselerde ağırlıklı olarak din eğitimi verilmekteydi. Bu kurumlarda din eğitiminin yanı sıra beşerî ilimler de okutuluyordu. İlk Osmanlı medresesi 1331'de İznik'te açılmıştır. Sultân Orhân Gazi döneminde eski bir manastır binası medrese olarak yeniden düzenlenmiştir. O yıllarda eğitim veren hocaların büyük çoğunluğu dönemin ilim merkezlerinden davet edilen âlimlerden oluşmakta idi.¹ Zira yeni kurulan Osmanlı Devleti eğitim alanında henüz sistemli bir yapıya sahip değildi. Bursa, Edirne, Konya ve Erzurum gibi merkezi yerlerdeki medrese eğitimi halkın öğrenim ihtiyacını karşılayacak bir seviyeye ulaşmıştı. Ancak saray erkânı için farklı bir eğitim kurumu hâsıl olmuş, Sultân II. Murad Hân (1421-1451) döneminde Edirne sarayında kurulan Enderûn teşkilatı kısa bir süre sonra okul haline gelmiştir.²

Osmanlı Devleti'nde müsikinin resmi olarak ilk eğitimi Edirne sarayında başlamıştır. Bu eğitimin zaman içerisinde Mehter, Muzika-i Hümâyun ve Mevlevîhâneler gibi değişik kurumlarda artarak devam ettiği görülmektedir. Buna paralel olarak müsikî icrâsı da çok değişik ortamlarda kendine yer bulmaya başlamıştır. XIX. Asra kadar klasik Türk müsikisinin icrâ edildiği ortamlar genelde ağırbaşlı mekânlardı. Osmanlı halkının müsikî hayatı ise daha çok ev ya da konaklarda icrâ edilen meşklerden ayrıca bazı eğlence yerlerindeki meşklerden ibaretti. Eğitim kurumları haricinde saray ve konaklardaki sosyal hayata hizmet eden müsikî zamanla sahnelerde de icrâ edilir olmuştur.

Osmanlı medrese eğitiminde icrâ düzeyinde müsikî dersleri verildiğine dâir herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Müsikî konusu medrese kütüphanelerinde gerek müstakil gerekse kitapta bölüm olarak yer almıştır. Fatih'in Topkapı Sarayı'nda kurduğu kütüphanede çok sayıda müsikî kitabı bulunmaktadır. Bunların bazıları bizzat sultanın kütüphaneye bağışladığı kitaplardır. Bağışlanan eserler arasında Mushaf, Arapça, Farsça, Türkçe, hadîs, usûl, şiir, tarih ve tasavvuf kitapları bulunmaktadır.³ Medreselerde okutulan edebiyat ve dilbilgisi kitaplarının bazıları nazım türünde yazılmışlardır. Bunlardan İbn Malik et-Tâî'nin (672/1274) kaleme aldığı "El-Elfiyye" isimli Arap gramer kitabı önemlidir. 1000 beyitlik nazım şeklinde yazılan eser uzun asırlar boyunca Mısır, Kahire, Şam ve İstanbul'daki medreselerde gramer kitabı olarak okutulmuştur. İbrahim Hakî Erzurûmî'nin "Kenzü'l-fütûh" adlı eseri de bu türde yazılmış ve başta Erzurum olmak üzere birçok şehirdeki medreselerde okutulmuştur. Eserler nazım türünde yazıldıklarından vezne dayalı bir kıraat ile okunmaktadırlar. Bu nedenle talebeye okutulan vezne dayalı beyitler bir süre sonra ritim duygusunu geliştirmektedir. Dikkat edildiğinde medrese talebelerinin gırtlak yapılarındaki esneklik ve özellikle Kur'ân-ı Kerîm kıraatindeki prozodik uyum müsikî icrâsında başarılı olmalarını sağlamaktadır. Dinî müsiki tarihine bakıldığında çok sayıda medrese kökenli müsikîşinas karşımıza çıkmaktadır. Medreselerde okutulan derslerin kitap seçimi ve ders işleme yöntemi müderrislerin iradesine bırakılmıştır. Bu nedenle dönemin özgün bir medrese eğitimi anlayışına sahip olduğu söylenilebilir. Müsikî derslerinin işlendiğine yönelik çok fazla bilgi bulunmadığından derslerin hangi yoğunlukta işlendiği bilinmemektedir. Ancak müderrislerin kitap seçiminde özgür oldukları düşünüldüğünde müsikî bahsiyle ilgili aşağıdaki yargılara varılabilir.

1. Ders kitapları bütün olarak işlendiğinde müsikî bahsinin olduğu bölümlerde -eğer bölüm atlanmazsa- müderris müsikîden bahsedebilir.

2. Edebiyat ve tasavvuf gibi müsikîyle ilişkili olan derslerde işlenen konu gereği müsikîye yer verilmiş olabilir. Örneğin edebiyat dersinde kaside, gazel, murabba ya da naat formları işlenirken müsikîden bahsetmemek büyük bir eksiklik olur.

Osmanlı maârifinde ders kitapları bir bütün olarak işlenmektedir. Konular birbirine bağlı olduklarından bilgiyi tam manasıyla verebilmek için eserlerde bölüm atlama yapılmaması gerekir.

¹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 175.

² İ. Hakî Baykal, *Enderûn Mektebi Tarihi*, İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı, İstanbul, 1953, s. 18.

³ BOA, TS. MAD. 9559/968.

Bundan dolayı yukarıdaki eserlerin mûsikî bölümlerinin talebeye okutturulma ihtimali yüksektir. Cihâna hükmeden Osmanlı'nın eğitim kurumlarında ders anlatan bir müderrisin okuttuğu kitabın bütün bölümlerine vakıf olması gayet normal bir durumdur. En azından Sahn-ı Semân ve Süleymaniye medreselerinde eğitim veren müderrislerin ilmî bakımdan buna yeterli oldukları şüphesizdir. Müderrisler içinde bizzat sanat erbabı şahsiyetlerde vardır. Bunların başında şâir Bâkî gelmektedir. Kanûnî Sultân Süleyman medreselerdeki müderris atama kanununa aykırı olarak kendisine kasideler yazan Şâir Bâkî'yi günlük yirmi beş akçe maaş ile müderrisliğe tayin ettirmiştir. Bu duruma itiraz edilmesine rağmen sultân kati irade göstermiş ve şâirin atanmasını sağlamıştır.⁴ Osmanlı medreselerinde alanı mûsikî olan bir müderrise rastlayamadık. Buna karşın şâir ve mutasavvıf müderris sayısı özellikle Sahn-ı Semân medreselerinden sonra artmaya başlamıştır. Osmanlı'da mûsikî eğitimi medreselerde müfredat dışı kalmış ancak bazı kitaplar sayesinde -ki bu müderrisin arzusuna kalmış bir durumdur- derslerde teorik olarak işlendiğine yönelik bilgiler bulunmaktadır. Medreselerde mûsikî eğitiminin yapıldığına dâir elimizdeki en önemli belge Rauf Yektâ Bey'in Anadolu Mecmuası'ndaki makalesidir. Makalede Safiyüddîn'e ait Şerefiyye kitabının medreselerde okutulduğu bilgisi yer almaktadır. Edvârın talebelere okutulduğu sayfa kenarlarındaki haşiyelerden (kenar notu) anlaşılmaktadır. Rauf Yekta bu önemli bilgiyi aşağıdaki ifadelerle anlatmaktadır;

*"İstanbul medreselerinde riyâziyat ve nücûm ile beraber riyâziyat aksâmından mahdud olmasından dolayı mûsikî nazariyatı da tadrîs edilir idi. Beyazîd Câmî Şerifindeki Veliyüddin Efendi kütüphanesinde mahfuz bir Şerefiyye nüshasının sahifeleri kenarında "devlet-i âliye ehl-i nücûm ve hesabının reîsi Mustafa Zeki Efendi" isminde bir âlimi riyâzî ile "Selim Efendi" namında bir müdakkik tarafından yazılmış Arapça bir takım hâşiyeler bulunmaktadır ki kitabın şu halinin bir zamanlar medreselerde okunduğunu gösteren delâiledendir."*⁵

Müzik tarihimizde medresede yetişmiş olan pek çok bestekâr, icracı ve müzikolog bulunmaktadır. Bunların başında Safiyüddîn Urmevî gelmektedir. XIII. asırda Bağdad'ta bulunan Mustansiriye medresesinde eğitim gören ünlü Türk müzikolog ve bilim adamı Safiyüddîn, mûsikî dışında pek çok alanda kendini yetiştirmiştir. Edebiyat, tarih, hüsnü hat ve şiir gibi ilimlerde ihtisâs yapmıştır. Özellikle mûsikî nazariyatına yönelik yazmış olduğu eserler devrinin en büyük mûsikî alimi olduğunu göstermektedir. Safiyüddîn'in ud sazını ustalık seviyesinde çaldığı belirtilmektedir. İcra boyutundaki mûsikî derslerini medrese dışında alarak kendini yetiştirmiş olan Safiyüddîn, medresede gördüğü eğitimle mûsikî bilgisini birleştirerek önemli eserler meydana getirmiştir. Halife Musta`sım zamanında hattatların ve müzisyenlerin en kudretlisi olarak kabul edilmektedir. Türk mûsikîsi nazariyatı ve perdelerine yönelik yazmış olduğu Kitâbü'l Edvâr adlı eser mûsikî tarihimiz açısından çok önemlidir. Türk Mûsikîsi ses sistemine yönelik tespitlerin yer aldığı ve özellikle Türk Halk Müziği sisteminin temelini atıldığı bu kitaba çok sayıda şerh yazılmıştır. Kitâbü'l Edvâr, Safiyüddîn'den sonra gelen nazariyatçılar için çok önemli bir kaynak olmuştur.⁶

Osmanlı medrese ulemâsının fikri ve ilmî bakımdan beslendiği kaynaklar incelenirse bunlar arasında sanata dâir kitapların az olmadığı görülecektir. Edebiyat, hat, tasavvuf ve mûsikî her dönemde ilim adamlarına ilham veren konulardır. Bu bakımdan medreselerde verilen eğitimin tek taraflı bir müfredata bağlı kalmış olması zayıf bir ihtimaldir. Mûsikî konularının genel bir başlık altında işlendiğine dâir görüşlerimiz Osmanlı'daki ilim ve sanat hayatının iç içe geçmiş olmasından dolayı ortaya çıkmış bir fikirdir. Bu fikrimizi destekleyen kaynaklar önemsenmesi gereken kitaplardır. Başta Kitâbü'ş-şifâ⁷ ve Camiu'l Elhân⁸ olmak üzere Fatih'in vakfettiği kitaplar da dâhil yukarıda bahsedilen eserler medrese kütüphanelerinde asırlar boyunca yer almıştır. Bu eserlerin derslerde yahut ders

⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti İlimiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 46.

⁵ Rauf Yekta, "Ladikli", *Anadolu Mecmuası*, Anadolu Komandit Şirketi Neşriyatı, I/I, İstanbul, 1923, s. 10.

⁶ Nuri Uygun, *Safiyüddîn Abdülmü'min Urmevî ve Kitâbü'l Edvâr*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1999, s. 26.

⁷ Bkz. İbn Sinâ, *Mûsikî*, çev. Ahmet Hakkı Turabi, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2004.

⁸ Bkz. Ubeydullah Sezikli, *Abdülkâdir Merâğî ve Camiu'l Elhân*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

aralarında işlendiğine dâir görüşlerimiz eserlerin önemlerinden kaynaklanmakla beraber vakfedilen eserlerin sayısı medreselerde mûsikîden teorik olarak bahsedildiğini göstermektedir.

Mevlevîhânelerde Müsiki Eğitimi

Mevlevîhâneler altı asır boyunca Osmanlı'nın fikir ve sanat hayatını doğrudan etkilemiş, özellikle kurumlaşmaya başladığı 15. y.y.'dan itibaren Osmanlı mûsikîsinin beslendiği en önemli kaynaklardan biri olmuştur. Mevlevîlik dinî temayüllerin yanı sıra diğer tarikatlardan farklı olarak kendinî felsefi ve mistik bir şekilde ifade etmiştir. Bu sayede dünya çapında tanınmış ve birçok araştırmaya konu olmuştur. Hakkında uluslararası alanda çeşitli kitap, makale, tebliğ ve daha pek çok ilmî çalışma yapılmıştır. Başta Konya olmak üzere yurdun dört bir yanında bulunan mevlevîhâneler her yıl yerli yabancı binlerce ziyaretçinin uğrak yeri olmaktadır. Osmanlı dönemi mevlevîhânelerinin on yedinci asırdan itibaren Mısır Piramitleri ve Atina'daki Akropolis gibi dünyanın önemli turizm yerleri arasında olduğu ifade edilmektedir. Pierro Dela Valle (17. Y.y), Lady Mary Wortley Montagu (18. Y.y) ve Carsten Niebuhr (18. Y.y) gibi dönemin Avrupalı ressam ve gezginleri Osmanlı topraklarını pek çok defa ziyaret etmişlerdir. Gördükleri Mevlevîhâne, Mevlevî dervişi, semâzen, mutrip heyeti, ve mevlevîlikle ilgili detayları tuvallerine yansıtmışlardır. Modern batı dünyasının Ortadoğu kültürüyle ilgili olarak sahip olduğu en önemli bilgilerden biri Hz. Mevlâna ve felsefesidir. Rumi'nin mistik ve sanatsal sözleri günümüz Avrupa'sında pek çok dile çevrilerek okunmakta ve özellikle A.B.D 'de çok satan kitaplar arasında yer almaktadır.⁹ Bu ilginin temelinde Mevlâna'nın öğretilerinin yanı sıra şüphesiz semâ ve mûsikî yatmaktadır. Mevlâna Celaleddin Rumi ve oğlu Sultân Veled'in müziğe gösterdikleri ilgi (her ikisinde rebab çalıyordu) Mevlevîliğin mûsikîyle olan ilişkisinin temelini oluşturmaktadır. Mesnevi'nin ilk mısrası "Dinle Neyden" diye başlar. Mevlâna'nın yaşadığı dönemde mûsikî ve semânın haram olup olmadığı hala tartışılmakta idi. Tartışmalardan Hz. Mevlâna'da nasibini almıştır şüphesiz.¹⁰ Ancak O, mûsikî olmadan bireyin eğitimini tamamlayamayacağını ve olgunlaşamayacağını düşündüğü için mûsikî ve semâyâ büyük önem vermiştir. Müsiki, Mevlevîlik felsefesinde insan ruhunu güzelleştiren yegâne tedavi aracıdır. Mevlâna'nın Divan-ı Kebir'inden alınan şu mısralar bunu çok güzel yansıtmaktadır:

"İki telli, üç telli sazlarla her gün canınızı besleyin gitsin"¹¹

"Rebabın şu dosdoğru sesi ister Türk olsun ister Rum ülkesinden, ister Arap, âşıkça onun dilindedir, onun dilidir."¹²

On altıncı asra kadar Mevlevî ayîn-i şerifinde çalınan mûsikî dönemin hânende ve sazandelerinden oluşan mutrip heyeti tarafından icrâ edilmekteydi. Çalınan eserler daha çok anonim eserlerden oluşmaktaydı. Mevlevî ayîn-i şerifi XVI. y.y.'da bir ritüel kazanmıştır.¹³

Mevlevîhânelerde, mevlevîliğin adap ve erkânının yanı sıra ciddi bir mûsikî eğitimi verilmekteydi. İcra edilen mûsikî teorik ve uygulamalı olarak anlatılmakta, yetiştirilecek öğrenciler ise müziğe kabiliyetli dervişler arasından seçilmekteydi. Meşk sisteminin benimsendiği öğretim metodu hoca merkezliydi ve tekrara dayalı bir süreci izlemekteydi. Her öğrenci kendi hocasının tavrını kazanmakta, böylece devamlılık sağlanmaktaydı. Müsiki eğitimi hücre adı verilen sınıflarda ve mukabelelerin yapıldığı semâhanede veriliyordu.¹⁴ Ayrıca Rauf Yekta Bey "Esâtîz-i Elhân" adlı eserinde meşk ve derslerin havanın güzel olduğu yaz aylarında açık havada ve kahvehanelerde yapıldığını da belirtmektedir.¹⁵

Mevlevîhânelerde verilen eğitim klâsik öğretim ve terbiye metotları esasına dayanmaktaydı. Eğitim programı talebenin alaka, temayül ve becerilerine göre belirlenmekteydi. Bunda hocanın uzmanlık alanı da önemliydi. Programda sınav, ceza, mükâfat ve unvan gibi unsurların hepsi

⁹ Walter Feldman, "Mysticism Memory and History in The Mevlevî Ayîni", *Uluslararası Mevlâna Sempozyumu*, c. III, İstanbul, 2010, s. 1209.

¹⁰ Walter Feldman, "Mysticism Memory and History in The Mevlevî Ayîni", *Uluslararası Mevlâna Sempozyumu*, c. III, İstanbul, 2010, s. 1209.

¹¹ Şefik Can, *Divan-ı Kebir*, c. VI, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006, s. 244.

¹² Can, *Divan-ı Kebir*, c. IV, s. 154.

¹³ Abdülbâkî Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılâp ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 456

¹⁴ Fatma Adile Başer, "Tahrir ü Tahririyye Işığında Mevlevî Ayîni Formu", *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlâna Sempozyumu*, Rumi Yayınları, Konya, 2006, s. 700.

¹⁵ Rauf Yekta Bey, *Esâtîz-i Elhân*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1900, s. 76.

uygulanmaktaydı. Dervişler yetenekleri doğrultusunda belirli kademelere ayrılır ve kendi branşlarında eğitimlerine devam ederlerdi. Hânende ve sazende grupları içerisinde sınıflandırılan dervişler yeterli seviyeye ulaştıklarında mutrib heyetine katılırlardı. Mutrib heyetinde bulunan icrâcılar aynı zamanda öğretici idiler. İlk yıllarda ayınlerde sadece kudüm, rebab ve ney kullanılmaktaydı. XVII. Y.y.'dan itibaren mutriba tanbûr, ud, kanûn, keman, santur, klasik kemence, girift hatta zamanla piyano ve viyolonsel de katılmıştır. Ancak piyano ve viyolonsel sadece birkaç mukabelede kullanılmıştır.¹⁶ Mevlî dervişlerinin maaşları mevlevîhânenin bağlı olduğu vakıf tarafından ödenmekteydi. Görevi herhangi bir nedenle biten hocanın yerine uygun görülen başka bir hoca gelmekte idi. Aşağıda verilen belge mutrip heyetinde görevliken vefat eden bir dairezen ve onun yerine alınmak istenen başka bir dairezenle ilgilidir.

*Devletlû inayetlû semahatlû efendim sultânım;
Hazretlerinin hâk-i pâ-yı şerîflerine rû-yı ubûdiyyet- malide ve cebini rikkiyet fersude
kılındıktan sonra maruz-ı dirîne oldur ki mahmiye-i Konya'da asude makbul-ı barigâhda
kayyumî H. Mevlâna Celaledin-i Rûmî kuddise sirrahül- azîzin âsitane-i şerîfeleri evkâfi
mahsulünden almak üzere yevmî dört akçe vazife ile hânende ve yevmi iki akçe vazife
ile daire-zen olan Derviş Mehmet ibn-i Derviş Hasan fevt olup yeri hâli ve cihetleri
mahlule ve hidmeti mu'attal almakla yeri iş bu baisi rakrak derviş Mustafa Mevlî kulları
her vechile mahall ve müstehak ve enseb ve elyak olmağın kendüye tevcih olunup
yerine müceddeden berat-ı alîşan sadâka buyrulmak ricasına arz-ı şerîfleri ihsân
buyurulmak babında ol ki vaki-i haldir. Paye-i seriri a'lâya ilam ve inhâ olundu baki emr
u ferman der-i adaleti ünvanındır. Hurrîre fil-yevmi'l- hâmis min şehri-i zilkadeti's-şerî- fe
lisene seb'a ve işrin ve mi'ete ve elf.*

*Bende-i Bayram ibn-i Hazret-i Mevlâna
el- müvellâ li'l-vakfı Ağrıboz Hâlâ*

5 Zilkâde 1127 (2 Kasım 1715)¹⁷

Safiyüddîn Urmevî'nin sistemleştirdiği ses yapısı ve nazariyatının temel alındığı Türk Mûsikîsi eğitiminde, Mevlî dedelerinin yazdığı çeşitli nazariyat kitapları da eğitim tarihi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmaların en önemlileri Abdülbâkî Nasır Dede,¹⁸ Nayî Osman Dede¹⁹ Celalettin Dede, Ataullah Dede ve Hüseyin Fahrettin Dede (Rauf Yekta ve Suphi Ezgi'nin tamamladığı çalışmalar) tarafından yapılmıştır. Daha sonra Rauf Yekta, Suphi Ezgi ve daha başka müzikologların yaptığı çalışmaların temeli bu eserlerle atılmıştır. Mevlîliğin Klasik Türk Mûsikî'sine olan katkı ve etkisi büyüktür. Osmanlı dönemindeki bestekâr, hânende ve sazandelerin büyük çoğunluğu mevlevîhânelerde yetişmiştir. İstanbul Üniversitesi yayınları arasında yer alan mevlevî ayınleri neşriyatının önsözünde Rauf Yekta Bey (İstanbul Konservatuarı Tasnif ve Tesbit Heyeti Reisi) şu ifadeleri kullanmıştır:

*"Türk Mûsikîsi'nin mükemmel bir tarihi yazıldığına görülecektir ki en meşhur Türk
bestekârlarının hepsi mevlevîdirler. Bu üstatlar mûsikî sahasındaki zekâ ve dehalarının
en büyük kısmını Mevlî ayınleri bestelemeye sarf etmişlerdir."*

Osmanlı Maârifî'nde Dini Mûsikî Eğitimi

Tanzîmât pek çok alanda olduğu gibi eğitimi de etkilemiştir. Osmanlı'da özellikle XIX. asrın ilk yıllarında başlayan reform hareketleri Tanzîmât'tan sonra hız kazanmıştır. Bu dönemde modern batı dünyasının örnek alındığı çok çeşitli okullar ve cemiyetler kurulmaya başlamıştır. III. Selim Hân ve öncesinde kurulan askeri mekteplerin başını çektiği modern yapıdaki okulların açılmasına devam

¹⁶ Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 455.

¹⁷ BOA, CE 76/3770.

¹⁸ Bkz. Fatma Adile Aksu, *Abdülbâkî Nasır Dede ve Tedkik ü Tahkik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.

¹⁹ Bkz. Süleyman Erguner, *Kutbi Nâyî Osman Dede*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991.

edilmektedir. Sultân II. Mahmut Hân ve II. Abdülhamid Hân devirlerinde görülen gayretler sonucunda Osmanlı Maârif yapısı şekillenmeye başlamıştır. Özellikle Sultân II. Abdülhamid Hân döneminde yapılan maârif çalışmaları günümüz eğitim sistemi açısından bir temel oluşturmaktadır. Sultân Abdülmecid Hân ve Abdülaziz Hân devirlerinde de çeşitli yenilikçi hamleler yapılmıştır. Ancak Osmanlı maârifi kurumsal anlamda II. Abdülhamid Hân zamanında istikrarı yakalamıştır. Bu döneme kadar Avrupa'dan getirilen hocaların öncülüğünde Osmanlı eğitimi modern anlamda yapılanma sürecine girmiştir. Ayrıca yeni açılan dersler sayesinde talebeler dış dünya ile olan bağlarını güçlendirmişlerdir.

Talebelerin yeni okullarda yeni derslerle tanışmaya başladıkları bu dönem maârif tarihimiz açısından önemlidir. Asırlardan beri devam eden medrese temelli eğitim yerini modern müfredatın işlendiği yeni okullara bırakmaktadır. Ancak tekke ve zaviyelerin kaldırılmasına kadar medrese eğitimi devam etmiştir. Medreselerde daha sonraları okutulmaya başlanan din dışı dersler müfredata yoğun olarak bu dönemde alınmaya başlanmıştır. Bu derslerin arasında mûsikî dersi de bulunmaktadır. Medreselerde uygulamalı olarak okutulmadığı bilinen mûsikî dersinin maârif hayatına girişi ancak on dokuzuncu asrın ikinci yarısında gerçekleşebilmiştir. İlk yıllarda yüzeysel olarak işlense de müfredatta mûsikî dersinin olması Osmanlı maârifi açısından önem taşımaktadır. Mûsikî dersinin tedrisata alınmasının yanı sıra "gînâ ve mûsikî" olarak iki ayrı ders olarak okutulması günümüzde bile uygulanmayan bir durumdur. Müfredata ilk olarak "gînâ"²⁰ adıyla giren dersler zaman içerisinde piyano, keman, mûsikî, teganni ve yine gînâ adlarıyla okutulmuştur.

Maârif meclisinin kurulmasının ardından (1845) okullar tek bir yapıdan denetim altına alınmışlardır. Bununla beraber derslerin içerik, isim, imtihan, muallim ve mülâhazât gibi konuları da zaman içinde belli kurallara bağlanmıştır. Maârife bağlı olarak okutulan mûsikî dersleri XIX. Y.y.'ın sonlarına kadar Osmanlı mûsikî eğitiminin temelini oluşturan meşk sistemine dayalı olarak yapılmaktadır. Yani tamamen eser icrâsına yönelik bir uygulama söz konusudur. Eser seçimi ve ders içeriği muallimin tercihinin bırakılmaktadır. Mûsikî derslerinin bu ilk yıllardaki işleniş şekli çeşitli tartışmalara sebep olmuştur. Bu dönemde mûsikî muallimi olan Zati Bey (Arca) derslerin pedagojik bakımdan yetersiz muallimlerle ve iptidâî bir içerikle yapıldığını belirten bir dilekçe yazarak maârif meclisine sunmuştur. Dilekçenin önemli görülen maddeleri aşağıdaki gibidir:

1) *Mûsikî hançere-i beşerde mevcut esvâtın derecâtına sahip ve sabit olarak okumak ve yazmakla tahsil edilebilen bir fendir.*

2) *Mûsikî bir lisân-ı umûmî gibidir. Her devlette ayrı isim ve ayrı savt ile kabul olunmuş nota namında bir elifbası vardır. Bu nota milli terakki meyânında tarz-ı vâhid üzere okunduğundan mûsikî büyük terakkiyata mazhar olmuştur. Vakia hesap, hendese vesair fûnunda her devlette okunuyorsa da her fûnun kendi lisanına tercüme olunduktan ve kendi harfiyle yazıldıktan sonra okunuyor.*

3) *Amerika'da telif edilen bir mûsikî parçasının Berlin'de aynen okunması temin ediliyor. Ve bu suretle her kavim ve her memleket yek dîğêrinin nağamatındaki san'atından istifade ediyor.*

4) *İstanbul'da Dersaadet'te okunmak üzere nezâret celilelerinin emriyle telif ettiğim Dârülfünûn marşını bizim talebemize ancak birinci kısmını okutabildiğimiz halde bunu Bulgar talebe ve talebatından ekserisi marşın tekrarına teşebbüs olunduğu zaman o anda kendilerine tevzi olunan marş notalarını ellerine alarak marşın bas ve tenör kısımlarından herkes kendisine ait olan kısımları Türkçe bilmediklerinden dolayı yalnız güftesiz olarak nota sözleriyle adeta birer saz gibi okudukları, talebelerimizin son dereceden hayretlerini mucip olduğu halde her nedense o zamanda notanın bu fazileti maârifimizin nazarı dikkatini celb edemedi.*

5) *Gerek kız gerek erkek olsun kendi sadâsının vasatı dahilinde bugün mekteplerde okunan şarkıların hiç birisi kaideye mutabık yazılmış de ğildir.*

²⁰ Arapça; Şarkı, türkü, nağme ve ezgi anlamlarına gelmekle birlikte daha çok mûsikînin icrâ tarafını temsil etmektedir.

6) Mekteplerde muallimlerin pek çokları ancak bildikleri şarkıların haricine çıkamayacakları için derslerinde kendi iktidarları haricine çıkmayı arzu etmeyeceklerine hiç şüphe yoktur. Bestekârların ise fennî âhenge vâkîf olmadıklarından ahenk dâhilinde yazılmış âsârın cümlesinin âlîsinde bulunurlar. Bu zevat pek çokları muhtelif kısımlarla muhtelif sadâda bir eser yazmak değil hatta muhtelif sadâ üzerine yazılmış bir eserin icrâsı zamanında kusuru işitip sahibini ihtâr etmek iktidarına malik değildirlen. İşte anıñün bu zevatlar kendi iktidârlarının fevkine nezaret celilesi tarafından kabul olunan programı itiraz ettirirler.

7) Mektep muallimlerinin bu suretle çalışmaları veya taraf-ı âlîlerinden çalıştırılmalarına mani bulunduğu arz olunur.

8) Mektep müdürlerinin mûsikî bilmedikleri halde tedrisata müdahale eylemeleri de bir mani teşkil ettiği ayrıca arz olunur efendim. Zatı²¹

Maârifte İlk Dini Mûsikî Dersleri ve Âmin Alayları

Osmanlı'da ilköğretim sıbyan mekteplerinde başlar. Aynı zamanda mahalle mektebi olan bu okullar hayır sahipleri tarafından yaptırılıp vakfiyelere bağlanmaktaydılar. Genelde câmi ve mescid yanlarına inşa edildiklerinden talebelerin dinî usûllerle beraber okul müfredatını görmeleri mümkün olmaktadır. Zaten yukarıda da belirtildiği gibi muallimler genelde medreselerden yetişen hocalar idi. Dolayısıyla ağırlıklı bir din eğitimi söz konusudur. Bu okullara dört yaşından itibaren başlandığından bir nevi anaokulu mahiyeti de taşımaktadırlar. Çok eski ve uğurlu olduğuna inanılan bir adet üzerine çocuklar dört, yaş dört ay ve dört günlük iken okula başlatılmakta idiler.²² Mekteplerde Kur'ân-ı Kerîm ve diğer din derslerinin yanında yazı ve hesap dersleri öğretilmekteydi. Maârif Teşkilatı kurulana kadar bu mektepler Evkaf Nezâretine (Vakıflar Genel Müdürlüğü) bağlıydılar.²³ Meclis-i Maârif-i Umûmîye tarafından 1847'de yazılan bir lâyiha ile öğrenim süresi dört yıl olarak belirlenmiştir. Ayrıca talebelerin derslerde okka, divit ve kalem bulundurmaları zorunlu hale gelmiştir. Bunların yanı sıra sınıfta bir taş tahta kullanılacaktır.²⁴ Sıbyan mekteplerinde kız ve erkek çocukları karma olarak öğrenim görmekteydiler. Yan yana oturdukları gibi kızlar kızlarla, erkekler erkeklerle oturabiliyorlardı. Kız ve erkeklerin ayrı eğitim gördükleri sıbyan mektepleri de bulunmaktaydı. Sevk ve idareleri bizzat muallimler ve bağlı oldukları vakfiye tarafından yapılmaktaydı. Bu durum Maârif Teşkilatı kurulana kadar devam etmiştir. Okullarda sıkı bir disiplin uygulanmakta, gerektiğinde dayak ve falaka gibi cezalar da verilmekteydi. Sabahları erken saatlerde başlayan dersler ikinci vaktine kadar devam diyordu.²⁵

Mahallelerde bulunan sıbyan mekteplerinden başka bizzat padişah ya da üst düzey yöneticilerin himayesinde bulunan bazı ilkokullar da bulunmaktadır. Fiziki imkânlar bakımından daha üstün olan bu okullarda mahalle mekteplerinde verilen derslere ek olarak Türkçe, inşa, hat, kitabet ve çeşitli ahlâk dersleri de okutulmaktaydı. Bu mektep yapısı sonradan açılacak olan rüşdiye mekteplerinde uygulanacaktır. Tanzimât'ın ilk yıllarında sıbyan mekteplerinde maddi anlamda pek bir değişiklik görülmemektedir. 1860'lı yıllara kadar talebeler hala yerlere serili hasırlar üzerinde oturmaktadırlar.²⁶

Sıbyan mekteplerinde okutulan müfredat içerisinde resmi olarak mûsikî ya da gınâ ismiyle bir ders olmamakla beraber talebelere dinî mûsikî tâlimi yaptırıldığı bilinmektedir. Din derslerinin yanında dinî mûsikî pratik manada uygulanmakta idi. Talebelere okutulan eserler ilahi, şüğl ve daha basit melodilere sahip milli marşlardan oluşmaktadır. Ahmet Rasim'in "Falaka" adlı eserinde talebelerin ilahi okuduklarından bahsedilmektedir.

²¹ BOA, MF. TLY, 497, 40.

²² Ali Birinci, İsmail Kara; *Mahalle Mektebi Hatıraları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 14.

²³ Şimdiki karşılığı Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür.

²⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1988, s. 171.

²⁵ Nafi Atuf, *Türkiye Maârif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul, 1930, s. 30.

²⁶ Atuf, *Türkiye Maârif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, s. 100.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi sıbyan mekteplerinin resmi müfredatı içinde gınâ ya da mûsikî dersi yer almamaktadır. Ancak daha çok ilk mekteplerin bir nevi hazırlık şubesi olan sıbyan mekteplerinde ilahi ve benzer formlardaki basit ezgilerin öğretildiği görülmektedir. Âmin alaylarında talebelerin koro halinde ilahi okumaları okulda sıkı bir teganni dersinin yapıldığını göstermektedir. XIX Y.y. sonlarına doğru sayıları hızla artan modern iptidaî okullarda haftada bir ya da iki saat olarak mûsikî dersleri verilmektedir.

Âmin Alayları

Osmanlı'da mektebe yeni başlayacak öğrenciler için düzenlenen bir takım ritüeller vardı. Mektep zamanı gelen çocuklar yeni kıyafetlerle ve çeşitli hediyelerle ödüllendirilirdi. İlk gün okula başlayacak çocuğun evine gelen hoca, bir mektep görevlisi (bevvab) ve yanlarındaki öğrencilerin kapı önünde durmasıyla tören başlardı. Hoca efendi bir dua okuduktan sonra hep bir ağızdan *âmin* denirdi. Ardından çeşitli ilâhiler okunurdu. Bundan dolayı bu topluluğa *Âmin Alayı* denmektedir. Mektep çocuğu *âmin alayı*'nın getirdiği midilli ata bindirilerek okula kadar götürülürdü.²⁷ Mektebe giden her talebe okulda görevli bir hademe (bevvab) tarafından sabahları evin önünden alınarak diğer talebelerle beraber tek sıra halinde okula giderdi. Akşam tekrar aynı şekilde talebeleri evlerine götürün bu görevlilere aileler belli miktarlarda para öderlerdi.

Âmin alayında ilahi okumak önemli bir vazifedir ve hemen her okulun bir ilahici takımı bulunmaktadır. Bazı okulların ilahici takımları ise belli bir üne sahiptir. Âmin alayına iyi bir ilahici takımının katılmasına dikkat edilirdi. Okunan ilahiler genellikle *Niyazi Mısri* ve *Yunus Emre*'den seçilirdi. Ayrıca bazı cönklerde de mektep ilahilerine rastlanmaktadır. Unutulan bu ilahilere örnek olarak "*İlâhî-i Mekteb*" adlı ilahiyi gösterebiliriz.

İlâhî-i Mekteb

*Yâ ilâhi başlayalım ism-i bismillah ile
Bu duâya el açalu (m) ism-i bismillah ile
Sen kabul eyle duâmız besmele ürmetine
İlmini eyle müyesser yâ ilâh-el-âlemin
Ol Muhammed hürmetine meded eyle yâ Muin
İlmini eyle müyesser yâ ilâh-el-âlemin
Kapuna geldik niyaza yâ ilâh-el-âlemin
Eyleyüb mansur muzaffer kullarına yâ Muin*

*Hamdulillâh bir mübarek günde idik ibtidâ
"Rabbi yesir lâ tüassir" diyerek kıldık edâ
"Rabbi temmim" ol habibin hürmeti için ey Hudâ
Keremkâni mektebin budur niyâzi dâ'imâ
Bizi cahil koma Yârab ilm-i nâfi kıl atâ
Aşıkız cümle kerimâ hazret-i Kur'an-ı'na
Bize âsan eyle ilmi gelmişiz ihsanına
Bizi cahil koma yârab ilm-i nâfi kıl atâ²⁸*

Âmin alayı, mektebe başlama seramonisinin yalnızca bir bölümünden oluşuyordu. Mektebe başlayacak talebe için çeşitli hazırlıklar yapılmakta ve maddi durumu iyi olan aileler bu törene bir zenginlik katmaktaydılar. Evden okula kadar süren geçit merasimi bazen daha uzun mesafede bir gezi ile sonlanıyordu. En önde hoca ve kalfa, onların arkasında talebenin cüz ve rahlesini başının üstünde taşımakta olan hademe (bevvab) ve en geride ise mektep talebesi anne ya da babasıyla bir faytonda yer alıyordu. Bir çocuğun mektebe başlama töreni mühim bir olaydı. Günler öncesinden yapılan hazırlıklar, yemekler, kıyafetler ve mektep görevlilerine verilen bahşişler genel olarak bu işin bir parçasıydı. Mahalle mektepleri kapandıktan sonra bu gelenek terk edildi. Âmin alaylarından günümüze

²⁷ Ahmed Râsim, *Falaka*, haz. Sedat Yüksel, Devlet Kitapları, Ankara, 1969, s. 15.

²⁸ Birinci, Kara, *Mahalle Mektebi Hatıraları*, s. 22.

unutulmaya yüz tutmuş birkaç ilahi ve şiir kalmıştır. Mehmet Akif'e ait olan *amin alayı* şiiri bunlara güzel bir örnektir.

*En önde, rahlesi âguş u ihtirâmında
Ağır ağır yürüyen bir dokuz yaşında melek,
Beş on adım geriden, pîş-i ihtişâmında,
Şafak ziyâları hatta ufûl edip gidecek
Kadar lâtif, iki masumu bir açık payton
Vakâr u naz ile çekmekte; arkasında bunun,
Küçük adımlı yaman bir tabur ki hayli uzun!
O ruhtan sâfi olan yüreklerden,
Zaman zaman bir ilâhi terâne yükseliyor;
Bu cûş u saffetin aksiyile tâ meleklerden
Zemine doğru bir "amin" sadâsıdır geliyor
Muhiti her birinin bir sabâh-ı nûrânûr
Bütün bu katile efrâdı püsürü u sürür
Yarıp önünde duran halkı muttasıl gidiyor*

Dârüşşafaka'da Mûsikî Eğitimi

Dârüşşafaka kimsesiz ve fakir çocukların eğitim görmeleri için açılmış bir okuldur. Kurulduğu ilk yıldan ölümüne kadar mektebin mûsikî muallimliğini meşhur bestekâr Mehmed Zekâi Dede yapmıştır. İlk yıllarda fahri olarak bu görevi sürdürmüş 1876 yılında ise resmen atanmıştır. Zekâi Dede'nin Dârüşşafaka'da mûsikî derslerine girmesi Türk mûsikîsinin ve özellikle de dini mûsikînin maârife bağlı bir okul kanalıyla genç kuşaklara aktarılması anlamına gelmektedir. Diğer okullarda uygulanan mûsikî müfredatı Batı temelli bir anlayışla verilmekteydi. Ayrıca muallimlerin çoğu yine Batı mûsikîsi eğitimi almış kişilerden oluşmaktadır. Aşağıdaki paragraf Darüşşafaka'da verilen mûsikî eğitimi ile ilgilidir.

*"Darüşşafaka'ya her sene yeni talebe alındığı zaman bunlar bir araya getirilerek kendilerine bir şey ve ez cümle bir sûre-i Kuraniyye okutulur ve sesleri iyi olanlarla mûsikî kabiliyet-i bedeniyyesi görülenler tefrik edilip yalnız bunlara mûsikî dersi gösterilirdi. Yani Darüşşafaka'da mûsikî tedrisatı ibtidalarda umumi değil bu suretle hususî idi."*²⁹

Dârüşşafaka Türk mûsikîsi eğitiminin verildiği ilk lise dengi okuldur. Bu nedenle ayrı bir öneme sahiptir. Zekâi Dede'nin vefatından (1897) sonra yerine oğlu Hâfız Ahmet Efendi (Irsoy) mûsikî hocası olarak atanmıştır. Hâfız Ahmet Efendi aynı zamanda okulun Kur'ân-ı Kerîm hocasıdır. Ayrıca Muallim Kâzım Bey (Uz) ve Abdülkadir Töre gibi sanatkârlarda bu okulda öğretmenlik yapmışlardır. 1924 yılında ilan edilen Tevhîd-i Tedrisât'a kadar okulda Türk Mûsikîsi eğitimi verilmiştir. Tevhîd-i Tedrisât'ın ardından Türk mûsikîsi dersleri kaldırılmıştır.

Dârülelhan'da Dini Mûsikî Eğitimi

Dârülelhan, Osmanlı Devleti'nin müstakil anlamdaki ilk müzik okuludur. Tâlîmatnâme, ders programları, okul binası ve eğitim kadrosu gibi gerekli düzenlemelerin bir kaç ayda tamamlanmasının ardından 1916 yılında faaliyete geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Dârülelhan'ın kurulduğu yıllarda I. Dünya Savaşı'nı kaybetmek üzeredir. Savaşın ağır şartları altında kurulmuş olan "Dârülelhan" Türk mûsikîsi alanında ortaya koyduğu yöntem ve modern eğitim anlayışıyla müzik tarihimizde önemli bir rol oynamaktadır. Onu Avrupa'daki müzik okullarından ayıran en önemli özellik ise yukarıda belirtildiği gibi savaştan dolayı Osmanlı'nın büyük sıkıntılar içinde olduğu bir dönemde kurulmuş olmasıdır. Yaptığı sanatsal faaliyetlerin yanı sıra "Dârülelhan Şuûnu" adlı bir dergi çıkartmış ve burada yayınlanan pek çok makale ile Türk mûsikîsinin akademik açıdan ele alınmasını sağlamıştır.

Dârülelhan'ın açılması için mevzûat gereği yazılması zorunlu olan tâlîmatnâme ve program çalışmalarına haziran ayında (1916) başlanmıştır. Dört sınıftan oluşacak okulun her sınıfı için mûsikî

²⁹ Mehmed İzzet, Mehmet Esat, Osman Nuri, Ali Kami; *Türkiye'de İlk Halk Mektebi-Darüşşafaka Nasıl Doğdu*, Evkaf-i İslamiye Matbaası, İstanbul, 1927, s. 82.

encümeni tarafından ayrı bir müfredat hazırlanmıştır. Ağırlıklı olarak Türk müziğine yönelik bir program karşımıza çıkmaktadır. Müfredatta ayrıca armoni, solfej ve nota gibi Batı müziğinin öğretildiği temel dersler de görülmektedir. Dört senelik Türk müsikîsi eğitim müfredatında, nazariyat, repertuvar, çalgı eğitimi ve dini müsikî dersleri yer almaktadır. Müfredat bilgileri Dârülelhan'da tam teşekküllü bir konservatuvar programı uygulandığını göstermektedir. Dini müsikî dersleri *ilahiyat ve ayin-i şerif* başlığında verilmekte ve dördüncü sınıf hariç diğer tüm sınıflarda okutulmaktadır. Program aşağıdaki gibidir.

Dârülelhan Programı: Birinci Sınıf

- *Mebhâs-i savtdan malûmat-ı evveliyeye [Ses ilmine giriş]:*
- (*Müsikî Hurufu: Nota*): *Nota'nın tarz-ı tahrir [yazım şekli] ve kıra'atı [okunması] ve müsikî hurufu [müzik harfleri] anahtarlar ile (Gam Nâtürel) ve (Gam modere) tarifâtı [tarifleri] ve Osmanlı müsikîsinde müsta'mel [kullanılmış olan - kullanılan] perdelerin esâmisi [isimleri] ile çarıyek [çeyrek] sesler hakkında malûmat-ı kâfiyye [yeterli bilgi]*
- *Darb ve müsikî usûl ve evzân [vezinler] ta'rifâtı ve müsikî hurûfunun sûret -i tatbiki, sofyan, düyek, ağır-düyek, çifte sofyan, aksak, ağır-aksak, aksak semai, yürük semâî, vals, evfer, devr-i hindî, devr-i revan vezinlerinin [usullerinin] tatbikât-ı ameliyesi [uygulamalı olarak tatbik edilmesi].*
- **İlâhiyat ve Âyin-i Şerif.**
- *Müsikî tarih-i umûmiyesinden mâlûmat-ı evveliyeye. [Genel müzik tarihi hakkında başlangıç düzeyinde bilgiler]*
- *Sazlar için birinci sene (Müsikî emsilesi [müzik örnekleri]: metod)*

İkinci Sınıf

1. *Mebhâs-i savtdan malûmat-ı mütemmîme [ses ilmi hakkında tamamlayıcı bilgiler].*
2. *Makâmat-ı esâsiye [ana makamlar] ve müteferriatı [teferruatı] hakkında malûmat-ı kâmile [eksiksiz bilgiler], makâmâtın (Müsikî hurufu: Nota) ile tarz-ı tahriri.*
3. *Çifte Düyek, Çenber, Fahte, Devr-i kebir, Berehşan evzanı ile bunların heyet -i mecmuasından [bir araya gelmelerinden] teşekkül eden (zencir) vezni ve (evsat, frenkçin, lengfahte, fer-i hafif, nim sâkil, muhammes, nim devir) evzânının tatbikâtı ameliyyesi ve müsikî hurufu ile tarz-ı tahrir ve kıraatları.*
4. (*Kübrâ: Majör*) (*Sugrâ: Minör*) *kavâidi [kaideleri] ve (armoni) mebdâîsi [başlangıcı], (koro) anahtarları (sînâât-ı te'lif: bestekârlık) hakkında malûmat-ı evveliyeye.*
5. *Tarih-i umûmî-yi müsikîden malûmat-ı mufassala. [genel müzik tarihinden kapsamlı bilgi]*
6. **İlâhiyat ve Âyin-i Şerif**
7. *Sazlar için ikinci sene (Müsikî emsilesi [müzik örnekleri]: metod)*

Üçüncü Sınıf

1. *Mebhas-i savtdan malûmat-ı mükemmele ve âlât-ı mahsûsa [enstrümanlarla] ile tatbikât-ı fenniye [müzik ilminin tatbik edilmesi]*
2. *Darbeyn remel, sâkil, hâvi, darb-ı fetih vezinlerinin tatbikât-ı ameliyyesi*
3. *Muhtelif anahtarlar ile müsikî kıraatı ve anahtarların alaturka müsikîye sûreti tatbiki*
4. *Armoni hakkında malûmat-ı mütemmîme*
5. (*Sînâât-ı te'lif: bestekârlık*) *kavâidi [kuralları]*
6. *Mufassal müsikî tarihi umûmiyeesi ve teracim-i ahval (müzisyen biyografileri)*
7. **İlâhiyat ve Âyin-i Şerif**
8. *Sazlar için üçüncü sene (Müsikî emsilesi: metod)*

Dördüncü Sınıf

1. *Üç sene zarfında ta'lim olunan müsikî evzanı [vezinleri] ile te'lifat [eserler besteleme]*
2. *Müsikî tarih-i umûmiyeesi hakkında malûmat ve tedkikat-ı mükemmele [Genel müzik tarihi hakkında mükemmel bilgiler ve incelemeler]*

3. (*Sinâât-ı te'lif: bestekârlık*) hakkında malûmat-ı mufassala [kapsamlı bilgiler]
4. (*Armoni*) hakkında malûmat-ı mufassala
5. *Sazlar için dördüncü sene (mûsikî emsilesi: metod) ve ikmal.*³⁰

Sonuç

Başta hüsn-ü hat olmak üzere Osmanlı tezyini sanatları ve mûsikîsi genel olarak islam kültüründen beslenmiştir. Bestekârların çoğu mevlevihanelerde yetiştikleri için ayin-i şerif ve diğer formlarda dini mûsikî eserleri bestelemişlerdir. On dokuzuncu asırda kendini göstermeye başlayan Batı'ya dönük sanat anlayışı maârif politikalarına da yansımıştır. Maârife bağlı okullarda tamamen Batı müziği eğitimi verildiğinden öğrenciler kendi değerlerinden uzaklaşmaya başlamışlardır. Devletin maârif politikası, millî mûsikîyi ve özellikle dini mûsikîyi kendi kaderine terk etmiştir.

Bugün gelinen noktada dini mûsikî eğitimi istenilen seviyeye henüz ulaşmamıştır. Bunun en önemli nedenleri konservatuvarlarda verilen ders sayısı ve dini mûsikî bölümlerinin yetersizliğidir. Uzun yıllar dini mûsikî eğitimi veren konservatuvar ya da herhangi bir enstitünün olmayışı bu alandaki bilimsel çalışmaları da olumsuz yönde etkilemiştir. Dini mûsikînin bilimsel olarak temsil edilebilmesi için yapılacak nitelikli akademik çalışmaların uluslararası dergi ve kitaplarda yayınlanması gerekmektedir. Son yirmi yıldan beri üniversitelere bağlı olarak kurulan güzel sanatlar fakülteleri, konservatuvar ve müzik eğitimi bölümlerinin sayısı giderek artmaktadır. Bu sevindirici bir gelişme olmakla beraber buralarda verilen dini mûsikî derslerinin yetersizliği de ortadadır. Müzik bölümlerinin artış göstermesiyle beraber öğrencilerin akademik düşünce yapılarının geçmişe göre daha iyi duruma geldiği söylenebilir. Bilimsel çalışmalarda takip edilecek ilkeli ve heveskâr davranışlar beraberinde başarı getirmektedir. Dini mûsikî alanıyla ilgili şu ana kadar yapılmış çalışmaların yetersizliği akademisyenler için bir şans olarak düşünülebilir. Özellikle *dini mûsikî tarihi* alanında çalışılacak konu zenginliği ve alan genişliği ortadadır. Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü, Beyazıt Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Yazma ve Nadir Eserler Kütüphanesi ve diğerlerine göre az sayıda müzikoloğun girdiği Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde binlerce evrak, risâle, yazma, matbu kitap ve süreli yayınlar araştırılmayı beklemektedir.

Kaynakça

- Atuf, Nafi, *Türkiye Maârif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1930.
- Başer, Fatma Adile, "Tahrirü Tahririyye Işığında Mevlevî Ayîni Formu", *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlâna Sempozyumu*. Rumi Yayınları, Konya, 2006.
- Başer (Aksu), Fatma Adile, *Abdülbâkî Nasır Dede ve Tedkikü Tahkik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.
- BOA, CE 76/3770.
- BOA, DUİT, 22/2.
- BOA, MF. ALY, 18, 20.
- BOA, MF. TLY, 497, 40.
- BOA, TS. MAd. 9559/968
- Baykal, İ. Hakkı, *Enderûn Mektebi Tarihi*, İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı, İstanbul, 1953.
- Birinci, Ali ve İsmail Kara, *Mahalle Mektebi Hatıraları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997.
- Can, Şefik, *Divan-ı Kebir*, c. VI, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006.
- Duru, Necip Fazıl, "Mevlevî Şâirlerde Ney Metaforu", *Uluslararası Mevlâna Sempozyumu*, c. I, İstanbul, 2010.
- Erguner, Süleyman, *Kutbi Nâyî Osman Dede*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991.
- Feldman, Walter, "Mysticism Memory and History In The Mevlevî Ayîni", *Uluslararası Mevlâna Sempozyumu*, c. III, İstanbul, 2010.

³⁰ BOA, DUİT, 22/2.

440 | Geçmişten Günümüze Uluslararası Dini Mûsiki Sempozyumu

- Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılâp ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1983.
- İbn Sinâ, *Mûsikî*, çev. Ahmet Hakkı Turabi, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1988.
- İzzet, Mehmed, Mehmet Esat, Osman Nuri ve Ali Kami, *Türkiye'de İlk Halk Mektebi-Darüşşafaka Nasıl Doğdu*, Evkaf-i İslamiye Matbaası, İstanbul, 1927.
- Râsim, Ahmed, *Falaka*, haz. Sedit Yüksel, Devlet Kitapları, Ankara, 1969.
- Sezikli, Ubeydullah, *Abdülkâdir Merâgî ve Câmiu'l Elhân'*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Uygun, Nuri, *Safiyüddîn Abdülmü'min Urmevî ve Kitabü'l Edvâr*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1999.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti İlimiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- Yekta, Rauf, *Esâtîz-i Elhân*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1900.
- Yekta, Rauf, "Ladikli", *Anadolu Mecmuası*, Anadolu Komandit Şirketi Neşriyatı, İstanbul, 1923.

EKLER

دارالافتاء بروخلف

بروخی صنف

آمدی دیوان مایون
۴۴۹

۱ سجدہ صوتہ معلمات اولیہ .

۲ (موسیقی حروفی : نوط) نکت طرز تحریر و قرأت و موسیقی حروفی اناضار لریم (خانم انورک) و (غلام مودودہ) تعریف و تعارف
موسیقیہ مشعل برہ رک اسمیہ ایم چارید سدر حق معلمات کاتبہ .

۳ ضرب و موسیقی احوال و اوزانہ تعریفاً و موسیقی حروفی صورت تطبیق ، صوفیام ، ودیک ، آغیر ودیک ، حفصہ صوفیام ، اقصیہ
آغیر اقصیہ ، اقصیہ سہ ، یورک سہ ، دلس ، اوز ، دورھدی ، دور رام و زینتک تطبیقاً عمیس .

۴ الہیات و آیہ شریف .

۵ موسیقی تاریخ عمیسہ معلمات اولیہ .

۶ ساز لاجپتہ برنجسہ (موسیقی اندلس : متود) .

اچھن صنف

۱ سجدہ صوتہ معلمات ستر .

۲ مقامہ اساسیہ و منفحاً حفصہ معلمات طامد ، مقاماتک (موسیقی حروفی : نوط) ایہ طرز تحریر .

۳ حفصہ ودیک ، جبر ، فاقہ ، دور کیر ، برصام اوزانہ لریم نکت ہنایہ عمیسہ نکتہ ایچ (زنجیر) و زلف و (اوسط ، ترکیبہ ، نکتہ
فرع حفصہ ، برقمیل ، محسن ، نیم دور) اوزانک تطبیقاً عمیسہ و موسیقی حروفی لریم طرز تحریر و قرأت .

۴ (کرہ = مازور) (صفیرہ = میوز) قواعدی و (آرٹوف) مباریہ (قارود) اناضار لری و اصاحت تالیف = سہ طاریم
حفصہ معلمات اولیہ .

۵ تاریخ عمیسہ موسیقیہ معلمات منفذ

۶ الہیات و آیہ شریف

۷ ساز لاجپتہ برنجسہ (موسیقی اندلس = متود) .

اچھن صنف

۱ سجدہ صوتہ معلمات مکد و ادق مخصوص ایہ تطبیقات فنہ .

۲ ضربیہ ، رمل ، تیفق ، لقادی ، ضریفچ و زینتک تطبیقاً عمیسہ .

۳ صنف اناضار لری موسیقی قرأتی و اناضار لری اوترہ موسیقی صورت تطبیق .

۴ آرتوف حفصہ معلمات ستر .

۵ اصاحت تالیف = سہ طاریم) قواعدی .

۶ منفذ موسیقی تاریخ عمیسہ و تراجم احوال .

۷ الہیات و آیہ شریف .

۸ ساز لاجپتہ برنجسہ (موسیقی اندلس = متود) .

در دجن صنف

۱ ادریسہ ظفرہ نعلیم اوتہ موسیقی اوزانہ ایہ تالیفات .

۲ موسیقی تاریخ عمیسہ حفصہ معلمات و تطبیقاً مکدہ .

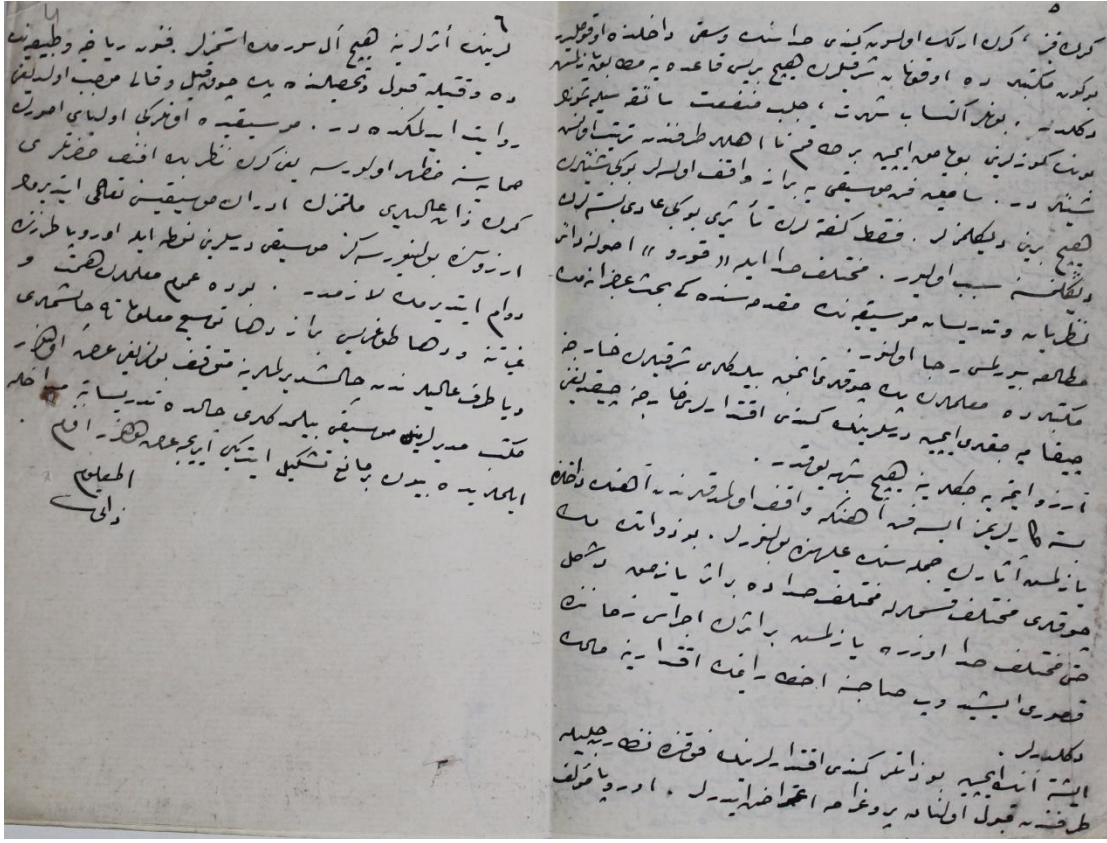
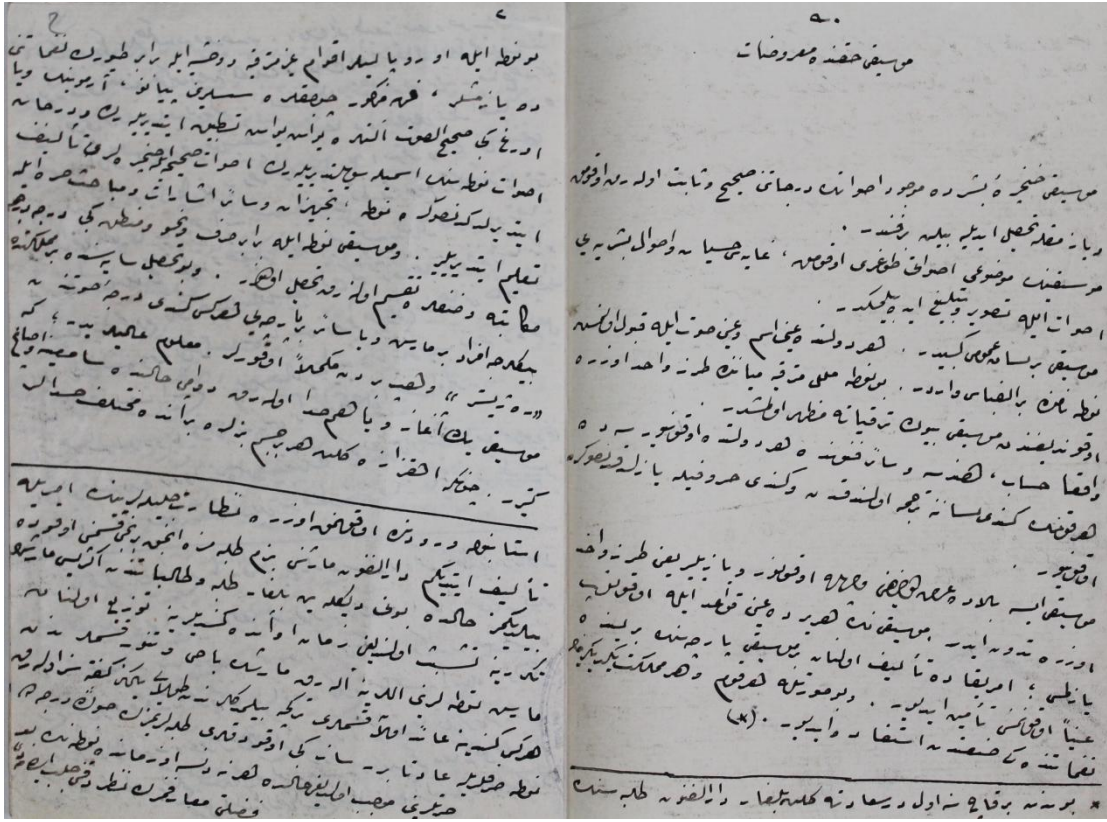
۳ اصاحت تالیف = سہ طاریم) حفصہ معلمات منفذہ .

۴ (آرٹوف) حفصہ معلمات منفذہ .

۵ ساز لاجپتہ و در دجنسہ (موسیقی اندلس = متود) و اکالہ .

DUT 22/2

Ek-1: Darüelhan Programı

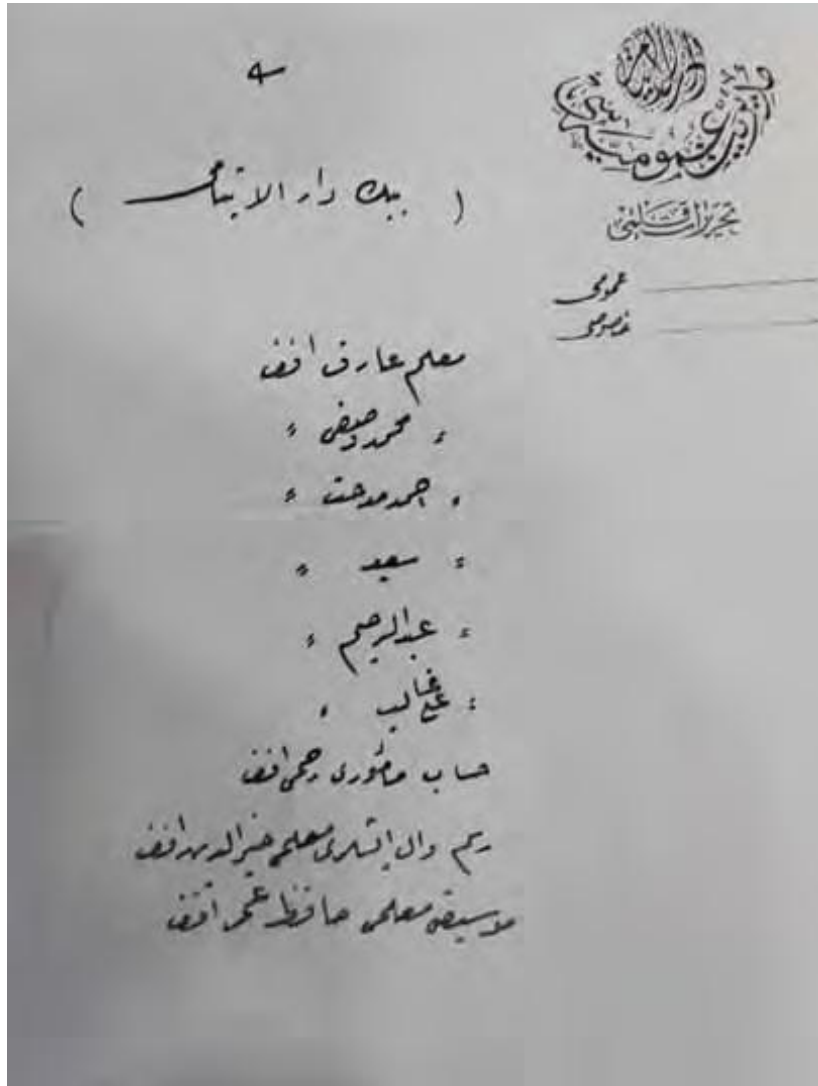
Ek-2: Zati Bey'in Maârif Nezâretine Gönderdiği Müsîkî Muallimleri Hakkındaki Raporu

تدقیقاتك دها ایلک صفجه لرنده حقیقت حالك ظن ایندیكم کی اولدیننی آکلادم؛ چونکه ۸۵۷ تاریخنده استانبول فتح ایدلردن و بنا علیه پایتختده او عصرک علم حیاتی بیاتان مدرسه لرك تلماری آلمزدن اول ، آنادولیده بعض شهرلرك علم مرکزی اولدیننی واوشهرلرده واقع مدرسه لرده اوقونان درسلك - صوك زمانلرده کی - یالکز علوم آلیه منحصر اولدیننی کوسترن متعدد دلیلله تصادف ایتم . ذاتاً (فاتح) عصرندن صوکره استانبول مدرسه لرنده دخی برچوق ساهر متنوع علملرك تدریسه دوام ایدلش ایدی . فی الحقیقه (سلیمانیه) ده کی (دارالطب) مدرسه سی اوزمانك مکتب طیه سی وظیفه سی ایفا ایتمکده ، اوراده طب دن معاد باسقه علملرده اوقوتلقدده ایدی؛ استانبولده مؤخر آچیلان (دارالمتوی) مدرسه سی دخی الهیات و فلسفه مکتبی مقامده ایدی . استانبول مدرسه لرنده ریاضیات ونجوم ایله برابر - ریاضیات اقسامندن معدود اولمندن دولایی - موسیقی نظریاتی ده تدریسی ایدیلر ایدی ؛ (بازید) جامع شریفته کی (ولی الدین افندی) کتبخانه سنده محفوظ بر (شرقیه) نسخه سنك صحیفه لری کتارنبه « دولت علیه اهل نجوم و حسابك رئیس مصطفی ذکی افندی » اسنده بر عالم ریاضی ایله (سلیم افندی) نامنده بر مدقق طرفندن یازلش عربجه برطاقم حاشیه لر بولمقده درکه کتابك شو حالی (شرقیه) نك بر زمانلر مدرسه لرده اوقوتدیننی کوسترن دلاتلندر . آنادولیده کی مدرسه لر دن بییشن عالملرك ایچنده اسمی مقاله مزك سرلوحه سنده محرد (محمد افندی) تورك موسیقینی تاریخنده يك مهم موقعی اولان بر ذاتدر . مع التأسف

Ek-3: Rauf Yekta Bey'in Medreselerde Mûsikî Dersi Okutulduğuna Dair Anadolu Mecmuasında Yayınlanan Görüşleri

صنوف عالیہ		صنوف اعدادیہ		صنوف رشتہ		صنوف ابتدائیہ		ایام	نام
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸		
۱۶	علم کلام	شکائت	فکره	عربیہ	فرانسہ	تذکرہ معجمیہ		۱۶	جمادی الثانیہ
۱۹	علوم دینیہ	علوم دینیہ	اصول فقہ		حساب	حساب		۱۹	حساب
۲۰	فرانسہ			حساب	عربیہ	اصول فقہ	اصول فقہ	۲۰	جمادی الثانیہ
۲۳	حبر	مفظ العبر	فارسی		حرف ترک	حرف ترک		۲۳	جمادی الثانیہ
۲۵	حکمت		علوم دینیہ	حساب		شروط صمدیہ		۲۵	یازدین
۲۶	منطق	اصول فقہ	عربیہ		علوم دینیہ			۲۶	حساب
۲۸	تلفان کلام	سنن		فکره	حرف ترک	فرانسہ		۲۸	برنسہ
۳۰	ماکنہ	کلام عربیہ	فرانسہ	موالیہ	فرانسہ	فرانسہ	تذکرہ معجمیہ	۳۰	جمادی الثانیہ
۳			فکره	تاریخ اسلام	فرانسہ	تذکرہ معجمیہ		۳	حساب
۴	کیمیاء و طب	کیمیاء و طب		فرانسہ				۴	برنسہ
۶	نیاف	علوم دینیہ	عربیہ					۶	جمادی الثانیہ
۸	قوانین	صیغات	کتابت و رسم	فارسی				۸	یازدین
۱۰	زراعت	حبر	فارسی					۱۰	جمادی الثانیہ
۱۱	پوسته و درختان	تاریخ عمومی	عربیہ					۱۱	برنسہ
۱۳	فرانسہ و رجم	تاریخ عمومی	عربیہ					۱۳	جمادی الثانیہ
۱۶	کیمیاء	حکمت	کتابت و رسم		علوم دینیہ			۱۶	حساب
۱۷	حکمت		خط و رسم	خط و رسم				۱۷	جمادی الثانیہ
۱۸	عربیہ و کلام	عربیہ		عربیہ				۱۸	برنسہ
۲۰	فرانسہ							۲۰	جمادی الثانیہ
۲۱	یازدین							۲۱	یازدین
۲۲	تاریخ عمومی	اصول کلام	کیمیاء					۲۲	یازدین
۲۵	طبقات و رسم	تاریخ عمومی و رسم	حبر					۲۵	برنسہ
۲	موسیقی و ترمیم							۲	حساب

Ek-4 Darüşşafaka İmtihan Programı

Ek-5: Bebek Dârü'l-eytâmı Muallim Listesi